

ДИМЕНЗІОНАЛЬНЕ ВИМІРЮВАННЯ МЕТАЗНАКІВ АНГЛОМОВНОГО ТА УКРАЇНОМОВНОГО ДИСКУРСІВ

Швачко С.О., д-р філол.наук, професор,
ID ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2119-1884>
Сумський державний університет
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
E-mail: s.shvachko@ifsk.sumdu.edu.ua

У роботі аналізуються природа димензійного вимірювання (об'єкт дослідження) на матеріалі метазнаків лакуарності англійської та української мов(предмет дослідження). Комплексне дослідження детерміноване природою об'єкту, гносеологічно-синкретичним аналізом. Топікальність теми є інноваційною та ургентною з огляду на методологічне осмислення об'єкта та творчі інтенції. В роботі звертається увага на дієвості компаративного аналізу, порушується питання дуальності проблеми Ніцо (лінгвістичний та філософський аспекти). Розглядається перспектива творчого пошуку.

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшій динаміці лакунології, осмисленні її досягнень, підготовці дидактичних завдань з релевантних проблем, створенні тлумачних словників метазнаків лакунології, а також проблем, успіхів та перспектив реферованого топіку (Gaps, Gains and Goals).

Ключові слова: лакунікон, димензійне вимірювання, проблема Ніцо, англійська та українська мови, онтогносеологічний аналіз.

[https://doi.org/10.21272/Ftrk.2018.10\(3\)-09](https://doi.org/10.21272/Ftrk.2018.10(3)-09)

Дослідження передбачає димензійний вимір (ДВ) метазнаків лакуарності (об'єкт дослідження) на матеріалі словникових статей лексикографічного дискурсу корелюючих мов – англійської та української (предмет дослідження). Новизну творчого пошуку верифікують ознаки об'єкту, його топікальність та методологічна обґрунтованість. **Матеріалом** дослідження слугують аутентичні словники задіяних мов, на основі яких з'являється патерн лексико-семантичного поля лакуарності (ЛСПЛ). Глобальна структура лакун семантизується чинним лінгвокогнітивним досвідом носіїв мови. Поверхнева структура лакун фізично відсутня, тому вони називаються безеквівалентною лексикою. **Актуальність** роботи визначається категоризацією та концептуалізацією, процесами внутрішньомовної і зовнішньомовної ендозон, а також – зростаючим інтересом учених до вічної проблеми буття/небуття. Актуальність роботи обумовлюється топікальністю діючих теорій термінологізації та детермінологізації, процесів конвергенції та дивергенції, та результатами ДВ. Методичне забезпечення реалізується в режимі діючих загальних законів діалектики, а також спеціальними лінгвістичними методиками. **Наукова новизна** роботи проявляється в мовно-семіотичній, мовленнєво-комунікативній та когнітивно-синергетичній ендозонах [3]. **Мета роботи** полягає у виявленні ознак метазнаків-лакун, яка об'єктивує наступні завдання:

- виявлення корпусу метазнаків ЛСПЛ;
- формалізація семантичної дистанції між складниками зазначеного поля;
- моделювання патернів тлумачення епідигматичної функції.

Емпіричний матеріал представлений в роботі англійськими та українськими аутентичними словниками: Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English (D₁) [9], New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language (D₂) [8], Longman Dictionary of English Language and Culture (D₃) [7], Словник української мови (Сл₁) [4] та Англійський та український семантико-словотворчий словник (Сл₂) [1]. D₁ представляє британсько-англійський варіант мови, D₂ та D₃ – американсько-

© Швачко С.О., 2018

англійські варіанти. Словники опубліковані у другій половині ХХ-го століття та на початку ХХІ-го століття: D₁ (1527 с.) – у 1958 році, D₂ (1149 с. + Т 67 с.) – у 1993 році, D₃ (1620 с.) – у 2005 році. Сл₁ – перший в історії української лексикографії словник тлумачного типу, створений на базі лексики кінця ХVІІІ-го століття, відображає розвиток лексики української мови, засвідчує поповнення фразеологічного фонду, особливо в галузі науки, публіцистики та ділової мови [1]. Сл₂ містить 80 000 слів та фразеологічних зворотів, репрезентує деривати лакунікону, верифікує його високу словотворчу силу [2].

Лакунарні одиниці вивчаються у мовознавстві з кінця ХХ-го століття. На часі досягнуті успіхи в доменах витоків лакун, їх таксономії, структурно-семантичного буття, розмежування ядерних та маргінальних одиниць ЛСПЛ. Мають місце й певні досягнення з питань лексико-графічного представлення лакун у вітчизняних та зарубіжних студіях. Сучасна лакунологія емпатує увагу на синкретичних атрибутах об'єкту дослідження. ДВ знаходиться у центрі парадигми методологічного обґрунтування. Доцільним вважаємо використання комплексного онтогносеологічного підходу до процесу пізнання. Лакунарність у науковій картині світу спрацьовує в тріаді модусів мови, мовлення та мовленнєвої поведінки. Відомо, що лакуни є унілатеральними структурами з відсутньою поверхневою структурою (семи без лексеми). Глибинна структура лакун детермінується конситуативно, в режимі індивідуального/колективного тезаурусу. Чинним є закон сукцесивності: осмислено – пізнано – ословлено – закодовано у соціальному досвіді. Лакуни як семіотичні знаки делакунізуються, зокрема, у режимі ДВ [2]. Тлумачення лакун відбувається шляхом експлікації (вербальними та невербальними засобами). У тлумачних словниках дименціональний вимір відбувається шляхом експлікації слів словами. В енциклопедичних словниках ДВ реалізується на матеріалі речей і явищ відповідними вербальними засобами. ДВ відрізняється від інших вимірів – кількісного, якісного, кількісно-якісного, нумерального, мезуративного тощо. ДВ передбачає ідентифікацію величин величинами, ознак ознаками, термінів термінами, ядерних одиниць маргінальними. А. Вежбицька зазначає: абстрактні поняття ословлюються базовими словами. Порівняння референтів починається з дуального представлення [6]. Словникові статті складаються з двох частин: лівої – лема та правої – алоніми. Леми в науковій літературі номінуються терміном *метаметазнак*, алоніми – терміном *метазнак*. Метазнаки лакун номінуються синонімами, синонімічними сполученнями (*синсети*, англ. «synonymic sets»). Вербальні та невербальні засоби дефініцій «гуртом» делакунізують унілатеральні семіотичні знаки і, таким чином, препарують порозуміння між співбесідниками, забезпечують інформаційний комфорт. Парадигма делакунізаторів представлена тематично-семантичним дизайном та лексико-графічними джерелами. Слова *lacuna/лакуна* позначаються в англійському та українському дискурсах автономно як сингулярні метаметазнаки. Алоніми, як показує лексикографічний експеримент, ословлюються адитивним засобом (синсетами), а також дескриптивно та графічно. ЛСПЛ у мовній ендозоні представлено гетерогенно – в парадигмах терміносистеми та дименціонального виміру. Топікальність є чинною з огляду на культуролінгвістичносміслову омовлення процесів конвергенції/дивергенції (*mentalesse*) та фактору ДВ. ДВ корелює з міжмовними метазнаками: англ. *dimension*, *two-dimensions*, *three-dimensions*, укр. *величина*, *вимірювання*, *простір*, *об'єм*. Частотним є процес кросреференції лакун та алонімів (не достатньо влучний засіб). Конгруентність лем та алонімів досягається чинним принципом *Tertium Comparationis* в процесах паралельного осмислення референтів на внутрішньомовному та міжмовному векторах словоцентричного та текстоцентричного простору [2].

Метазнаки *lacuna/лакуна* є дієвими у термінологічних (гуманітарних та негуманітарних) системах – музичній, юридичній, психологічній, медичній, лінгвістичній тощо. Пор. гіперлакунарність у термінологічній парадигмі:

англ.	укр.
<i>Lacuna (manuscripts), a missing section of text</i>	Лакуна (рукопис), відсутня частина тексту
<i>Lacuna (music), an extended silence in a piece of music</i>	Лакуна (в музиці), розширене мовчання в музичному творі
<i>Lacuna (linguistics), a lexical gap in a language</i>	Лакуна (в лінгвістиці), лексичний пробіл у мові
<i>Lacuna (law), the lack of a law or legal source in a situation</i>	Лакуна (в юридичній науці), відсутність права чи законного джерела при вирішенні певної ситуації
<i>Lacuna (histology), a small space containing an osteocyte in bone or chondrocyte in cartilage</i>	Лакуна (в гістології), невеликий простір, що містить остеоцити в кістковій клітині або хондроцит в хрящовій тканині
<i>Lacuna (comics), a fictional Marvel Comics superhero</i>	Лакуна (герой коміксу), вигаданий супергерой Марвел Комікс
<i>Lacuna model, a tool for unlocking culture differences or missing «gaps» in text</i>	Лакуна, інструмент для нівелювання культурем або «прогалін» у тексті
<i>Lacunar stroke (medicine), an occlusion of a small cerebral artery</i>	Лакунарний інсульт (в медицині), оклюзія невеликої мозкової артерії
<i>Lacunar amnesia, in psychology, amnesia about a specific event</i>	Лакунарна амнезія (в психології), амнезія на конкретну подію

Учені у творчому пошуці використовують комплекс методів і прийомів, шукають шляхи заповнення та елімінації лакун, визначають статус і місце об'єкта у науковій парадигмі, описують адгерентні дисципліни соціолінгвістики, невербаліки, прикладної лінгвістики тощо.

Осмилення лакунології починається з ідентифікації етимона «*lacuna/лакуна*», що має грецьке походження, фіксується серед одиниць пізньої латинської етимології (< *lacūna* семантизує «озеро» (лат. *lacus*) = *Laggon*, корелює з «*pit*», «*cleft*», «*pool*». З часом модифікується на позначення пустого місця (англ. *blanc space, a missing part, a gap, a hole*), недостачі, дефекту (англ. *defect, flaw, as lacunae in substantive information*) [2].

Слово *lacuna* пройшло шлях від конкретного значення в наївній картині світу до абстрактного в науковій. Етимонне наповнення укр. *лакуна* резонує «заглиблення», «порожнина», «пусте місце», «пустота».

Когнітологи трактують лакуни як лексично невиражені концепти розумової діяльності: концептуалізація передуює лексичній візуалізації.

Лексикографічна репрезентація потенційної (латентної, скритої) сфери мовної системи об'єктивується маркерами глибинного рівня, поверхнева структура мови не спрацьовує, є відсутньою, лакунарною.

Чинними є наступні атрибути лакунарності:

- існування базової прототипічної одиниці «лакуна» датується античним періодом, що об'єктивує вторинну деривацію та термінологічну розбудову,
- притаманні категоріальні чинники в явищах еліпсису, ригористичних питаннях, когнітивних процесах вилучення, редукції, спрощення, дивергенції, конвергенції, лексикалізації, граматикизації, семантичної девіації.

Лакуни – **несиметричний, ризоматичний фактор динаміки** – проявляються в режимах самоорганізації, самодобудови та самоконтролю [3].

Серед проблем лакунарності особливе місце посідає проблема Ніщо, яка роздвоюється на Ніщо₁ (лінгвістичний підхід) та Ніщо₂ (філософський підхід). У тлумачних словниках проблема Ніщо₁ представлена об'ємно, що не можна сказати про

Ніщо₂. Ніщо₁ та Ніщо₂ утворюють дихотомію протиставлення конкретного та абстрактного. Ословлення Ніщо₁ відбувається за патерном а + в → (ав). Похідні композити-лакуни семантизуються не за адитивним принципом, а, навпаки, за мультиплікативним: англ. *nothing, nothingness*, укр. *ніщо, ніхто*, нісенітниця, ніщота, рос. *ничто, нечто* та ін.

Проблема Ніщо₂ в словниках тлумачиться таким чином:

- *non-existence as in pass into nothingness* [9, p.852];
- *the absence of any thing whatsoever, total insignificance realization of one's own nothingness* [8, p.686];
- *the state of being nothing: not be in Is there only nothingness after death?* [7, p.958].

У двомовному словнику [1] слово *nothing* має 5 значень: 1) дрібниця, 2) нуль, пусте місце; 3) відсутність, пустота; 4) небуття, нереальність, повне знищення; 5) атеїст, безбожник. У поданій семантизації друге і третє значення корелюють з Ніщо₁, а четверте – з Ніщо₂.

Мова як скарбниця людського досвіду реєструє цілу низку протиставлень із лакунарним складником. Пор.: *зло / добро, горе / радість, науковий / наївний, спільний / мінливий, гарний / нікчемний, вірний / невірний* та ін. На думку Б. Пастернака творяться образи «в слові явлений». Словникові тлумачення Ніщо₂ маркуються в тріаді буття – небуття – буття/небуття. Лінгвістичне представлення Ніщо₁ має атрибути свого феноменального буття. Філософський огляд дескриптивно обходить експлікацію. Про таке буття Омар Хайям писав:

*Все, что в мире нам радует взоры, - ничто,
Все стремления наши и споры – ничто,
Все вершины Земли, все просторы – ничто,
Все, что мы волочем в свои норы – Ничто* (Омар Хайям).

Загадковість вічного небуття позначається і в іншому вірші:

*Может быть, это есть.
Может быть, этого нет.
Может быть, это есть и этого нет.
Может быть, это невыразимо.
Может быть, это есть и это невыразимо.
Может быть, этого нет и это невыразимо.
Может быть, это есть и этого нет, и это невыразимо.*

Абсолютне буття не екстеріоризує активності, на відміну від рефлексивного буття свідомості: свідомість відноситься до самої себе як до власного предмету, тобто вона одночасно представлена «в-собі» і «для себе». Ніщо₂ не знає мінливості, не вбачає себе в якості іншого. Ніщо₁ має властивість рефлексії, здатне до заперечення заперечення, а також до кореляції з позиціями адгерентності. При визначенні значущості Ніщо₁ оперуємо смисловими одиницями (семами без лексем). Вічну проблему Ніщо вважаємо за ментально ословлену діяльність (*mentalese*) в дихотоміях культурем та лінгворем. Семантизація досліджуваних лакун здійснює дихотомічні протиставлення «так/ні», «присутні/відсутні», «очевидні/неочевидні», «реальні/ірреальні». Базовими експлікаторами Ніщо₂ є *ірреальний, вічний, неопізнаний, загадковий, міфічний* тощо.

Ніщо₁ позначене низкою лінгвістичних ознак. Серед них специфічною є відсутність локалізаторів в англломовному дискурсі, зокрема у словосполученнях на зразок англ: *at the hairdresser's, at the butcher's, at the baker's, at the dentist's, at the tailor's, at my aunt's*.

Стилістичний шарм метазнаків лакунікону не завжди буквально вербалізує негацію. У цьому випадку актуалізується двобій реального та умовного. Наприклад, *Nothing is impossible with him; Don't forget to mention him*.

Концептуальна картина світу (ККС) є динамічною, її ословлення (мовна картина світу – МКС) полягає в незавершеності пізнання ККС. Погоджуємось з Таценко Н. В., що ККС передуює МКС: пізнане, ословлене верифікуються у лінгвістичному аналізі,

непізнане, неословлене потребують уваги та глибокої когніції. Динаміка ККС та МКС полягає в безкінечності буття та незавершеності процесів пізнання [5, с.119].

Висновки. Процеси концептуалізації та категоризації з одного боку, конвергенції та дивергенції – з іншого, є вельми значущими для лінгвокогнітивного осмислення лакунарності. Проблема Ніщо₂ у філософському сенсі проявляється в недоступності, відсутності та непізнаності реалії, неословленості неіснуючих референтів.

Лакуна виступає як **метаметазнак лакунології**, базовий семіотичний знак.

Лакунікон детермінується у модусах мови (i), мовлення (ii) або когнітивної діяльності (iii), витлумачується в групах:

- (i) парадигматичний лакунікон – порожні клітини мовної системи;
- (ii) синтагматичний лакунікон – пропуски у мовленні, невербаліка;
- (iii) когнітивний лакунікон – непізнані і неословлені референти.

Лакунологія як наука не стала зрілою, впорядкованою та ретельно описаною, відтак існують робочий апарат лакунології, власні метазнаки, базові одиниці. Процес верифікації лакунології як лінгвістичної дисципліни маркує методи параметризації, визначення меж, гіпотез і термінологічного апарату. Активно на часі формується термінологічний корпус молодшої дисципліни, метамови та предметне поле, вивчаються шляхи елімінації та делакунізації.

Текстоцентрична значущість роботи полягає у розширенні лінгвокогнітивного наукового досвіду на просторах лакунології, практичне значення роботи полягає у моделюванні патернів лексикографічних джерел за темою дослідження. Наукова новизна роботи полягає в:

- осмисленні лінгвістичної теорії ДВ в англійському та українському дискурсі;
- параметризації домінуючих метазнаків ЛСПЛ;
- розпізнанні характеру дивергенції та конвергенції у досліджуваних середовищах.

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому розвитку лакунології, осмисленні її досягнень, підготовці дидактичних завдань з релевантних проблем, створенні тлумачних словників метазнаків лакунології, проблем та перспектив реферованої теми (Gaps, Gains and Goals).

ДИМЕНЗИОНАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ МЕТАЗНАКОВ АНГЛОЯЗЫЧНОГО И УКРАИНОЯЗЫЧНОГО ДИСКУРСОВ

*Швачко С.А., д-р филол.наук, профессор,
ID ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2119-1884>
Сумский государственный университет,
ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007
E-mail: s.shvachko@ifsk.sumdu.edu.ua*

В работе анализируется природа дименционального измерения (объект исследования) на материале метазнаков лакунарности английского и украинского языков (предмет исследования). Комплексное исследование детерминировано природой объекта, гносеологически-синкретическим анализом. Топикальность темы является инновационной и urgentной, учитывая методологическое осмысление объекта и творческие интенции. В работе акцентируется внимание на действенности компаративного анализа, поднимается вопрос дуальности проблемы Ничто (лингвистический и философский аспекты). Рассматривается перспектива дальнейшего творческого поиска.

Перспективы исследования видим в дальнейшей динамике лакунарности, осмыслении ее достижений, подготовке дидактических задач по релевантным проблемам, созданию толковых словарей метазнаков лакунологии, а также проблем, успехов и перспектив реферируемой темы (Gaps, Gains and Goals).

Ключевые слова: лакунікон, дименциональное измерение, проблема Ничто, английский и украинский языки, онтогносеологический анализ.

DIMENSIONAL MEASURING OF METASIGNS IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN DISCOURSES

Svitlana Shvachko, Doctor of Philology, Professor

ID ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2119-1884>

Sumy State University

2, Rymskoho-Korsakova St., Sumy, 40007, Ukraine

E-mail: s.shvachko@ifsk.sumdu.edu.ua

The subject matter of the article in question is the measuring of metasigns in the English and Ukrainian discourses. Topicality of the theme is valid due to its novelty and methodological background. The basic idea consists in the thesis: conceptualization is the foreword of categorization. Methods are determined by the referents of ontology and addressees' intensions. The problem of nothingness is considered in the vein of cognitive approach which gives the birth to the wouldbe referents. Idea of Nothing is being treated as a triad of approaches – philosophic, linguistic, cognitive attributes. Unrecognized things aren't verbalized. They aren't linguocognitive by dealt with. Recognized and semantically charged, delacunized units are valid semiotic signs in the dimension of semes without lexemes.

Key words: lacunicon, dimension, lexicon, problem of Nothing, the English and Ukrainian languages, ontognoseological analysis.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Англомовний та україномовний семантико-словотворчий словник / уклад. Є. І. Гороть, С. В. Гончарук, Л. К. Малімон, А. Б. Павлюк, С. Б. Шелудченко, за ред. та кер. проф. Є. І. Гороть. – Луцьк : Вежа – Друк., 2014. – 1024 с. (СЛ₂).
2. Анохіна Т. О. Корпусний лакунікон англійської мови: лексикографічний аналіз / Т. О. Анохіна // Філологічні трактати. – 2018. – Т. 10, № 2. – С. 7–12.
3. Корольова А. В. Когнітивна лінгвокомпаративістика: від реконструкції прамовних форм до реконструкції структур свідомості / А. В. Корольова // Вісник КНЛУ. Серія Філологія. – 2014. – Том 17. №2. – С. 94–100.
4. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970-1980. – Т. 4. – С. 440.
http://ukrlit.org/slovyk/slovyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/%D0%BB%D0%B0%D0%BA%D1%83%D0%BD%D0%B0
5. Таценко Н. В. Картини світу як базові поняття когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістики / Н. В. Таценко // Філологічні трактати. – 2009. – Т. 1, №3–4. – С. 119.
6. Вежицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / пер. с англ. А. Д. Шмелева. – М. : ЯСК, 2001. – 272 с.
7. Longman Dictionary of English Language and Culture / Pearson Education Limited, 2005. 1620 p.
8. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language / The United States of America: Lexicon Publications, INC, 1993. - 1144 p.
9. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Ed. A. S. Hornby, E. V. Gatenby, H. Wakefield. London : Oxford University Press, 1958. 1527 p.

REFERENCES

1. *English-Ukrainian semantic-word-formation dictionary* / by Y. I. Gorot, S. V. Goncharuk, L. K. Malimon, A. B. Pavlyuk, S. B. Shelodchenko; for ed. and guides. prof. Y. I. Gorot. Lutsk : Vezha-Print, 2014. 1024 p.
2. Anokhina, T. O. (2018). *Korpusny'j lakunikon anglijs'koyi movy': leksy'kografichny'j analiz [The Corpus-based lacunicon of the English language: the lexicographic analysis]*. Filologični traktati, Volume 10, No 2 '2018. Sumy: SumDU publishers, 2018. P.7–12.
3. Korol'ova, A. V. (2014). *Kohnityvna linhvokomparatyvistyka: vid rekonstrukciyi pramovnyx form do rekonstrukciyi struktur svidomosti*. In Visnyk KNLU. Seriya Filolohiya. Tom 17. №2. 94–100.
4. *The Ukrainian-language dictionary: in 11 volumes* / Academy of Sciences of the USSR. Institute of Linguistics; for ed. I. K. Bilodid. K.: Scientific Opinion, 1970-1980. T. 4, P. 440.
http://ukrlit.org/slovyk/slovyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/%D0%BB%D0%B0%D0%BA%D1%83%D0%BD%D0%B0
5. Tatsenko, N. V. *The world pictures as the basic notions of cognitive-discursive linguistic paradigm*. Filologični traktati, Volume 1, No 3–4 '2009. Sumy: SumDU publishers, 2009. P. 119.
6. Wiezbicka, A. (2001) *Comparison of cultures through vocabulary and pragmatics*. Translation from English by A. D. Shmelev. – Moscow : YSC. 272 p.
7. *Longman Dictionary of English Language and Culture* (2005). Barselona : Pearson education Limited. 1617 p.
8. *New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language* (1993) The United States of America : Lexicon Publications, INC. 1149 p.
9. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* (1958) Ed. A. S. Hornby, E. V. Gatenby, H. Wakefield. – London : Oxford University Press. 1527 p.

Надійшла до редакції 11 червня 2018 р.